

KULLANKAIVU VENÄJÄN JAKUTIASSA JA MAGADANISSA

Hannu Viranto

Venäjän huuhtontakullankaivu alkoi Uralilla 1810-luvulla. Pääpaino siirtyi 1860-luvulla Kaukoitään Amurin alueelle Kiinan rajalle ja myöhemmin myös Tyynen valtameren rannan Ohotan ja Primorskin alueille. Pohjoisempaan Baikalin takana ja Jakutiassa Lena-joella oli suurimittaista kaivua jo 1860-luvulta alkaen, mutta ikirouta rajoitti kaivua ennen kuin saatiin käyttöön dynamiitti, höyrypainepesurit ja tehokkaat kaivukoneet.

Neuvostoliiton aikana huuhtontakullankaivun painopiste ja vielä nykyäänkin on Jakutian ja Magadanin alueilla Lena-joen ja Kolyma-joen vesistöissä. Edellinen virtaa pääosin Jakutian alueella. Kolyma-joen vesistö sijaitsee sekä Jakutian että Magadanin alueilla.

Kullankaivu Jakutiassa

Sahan tasavalta (Jakutia) on lähes Euroopan kokoinen

Jakutian tasavalta on alueen neuvostoaikainen nimi. Neuvostoliiton hajottua se otti viralliseksi nimekseen ”Sahan tasavalta (Jakutia)”. Saha on jakuuttien alueestaan käyttämä jakutiankielinen nimitys. Pääkaupunki on Jakutsk. Jakutia on tunnettu paitsi rikkaista kulta- ja timanttiesiintymistään myös ikiroudasta kaivetuista mammuteista sekä asutun maapallon kylmimmistä Oimjakonin alueesta, jossa on mitattu yli 70 asteen pakkasia.

Jakutian kullankaivun keskeinen tietolähteenä minulla on ollut jakutialaisen kultageologin T.T. Desjatkinin venäjänkielinen kirja ”Kultaa, timantteja ja elämäni”. Toinen tietolähteeni on ollut venäjän- ja englanninkielinen Venäjän tiedeakatemian Jakutian geologisten tieteiden instituutin julkaisu ”Gold Nuggets of Yakutia”. Netistä löytyy hyvin vähän infoa Jakutian kullankaivusta.

Toimiessani 1996–2010 Lapin lääninhallituksen kansainvälisten asioiden päällikkönä, tein parikymmentä matkaa eri puolille laajaa Jakutiaa, lääninhallituksen keskeistä yhteistyöaluetta. Oli myös mahdollisuus pariin lyhyeen vierailuun kullankaivuaalueilla. Ne olivat tyypillisiä suurimittaisia konekaivuasavottoja, joihin verrattuna Lapin konekaivu on näpertelyä. Tarjoutui tilaisuuksia keskustella paljonkin kultageologien kanssa ja saada tietoa kullankaivusta. Vuonna 2000 vieraili jakutialaisia ja magadanilaisia kultageologeja Lapissa ja kiertelin heidän kanssaan Ivalojoen kultamailla ja Tankavaaran kultakisoissa. Osa heistä osallistui kilpailuun siperialaisella puuvaskoolillaan. Muistaakseni he jättivät Kultamuseoon vaskoolinsa.

Samorodok - kultahippu

Tietolähteenäni on ollut myös alla olevan kuvan mukainen kirja ”Jakutian hippukulta”, jossa kerrotaan Indigirka-joen alueen tuhansien kultahippujen analyysistä. Alue sijaitsee myöhemmin kuvattavalta Kolyma-joelta jonkin verran länteen. Kirja kuvaa yhteismäärältään 32 kiloa pienehköjen hippujen koostumuksen analysointia. Sellaisesta määrästä kertyi melkoinen kokoelma monen muotoisia hippuja, joista kirjassa on satoja kuvia.

Venäjän kielen erikoisuus on, että kultahipulla on oma erityinen sana *samorodok*, joka tarkoittaa suurin piirtein ”itsestään syntynyt” tai ”luonnostaan muotoutunut”. Sanaan ei tarvita *zolota*/kulta -lisämäärettä. Se sellaisenaan kertoo, että kyse on nimenomaan ja ainoastaan kultahipusta. *Samorodok* viittaa siis kullan taipumukseen taipua mitä ihmeellisempiin muotoihin. Sanassa on visuaalinen vivahde toisin kuin esimerkiksi nugget- tai hippu -sanoissa. Vastaavasti kullankaivaja on venäjäksi *straratelj*. Siinäkin ei tarvita kultaan liittyvää lisämäärettä. Nämä sanaesimerkit kertovat kullankaivun erityisestä merkityksestä Venäjällä.

Venäjälläkin isommat ja erikoisen muotoiset hiput useasti saavat nimen muotonsa tai löytöhistoriansa perusteella. Jakutian pääkaupungissa Jakutskissa sijaitsevassa Sahan tasavallan (Jakutia) aarteet -museossa on esillä alueen timanttien ohella suuri kokoelma suuria ja erikoisen muotoisia kultahippuja.

Jakutian isommuksia

Suurin tunnettu Jakutiasta löydetty hippu on 9,6 kilon sekahippu, jossa on kultaa 7,7 kiloa.

Baikal-järven takaiselta Lena-joen sivupuroilta löydettiin 2014 perjantaina 13. päivänä täyden kuun aikaan 6.66 kiloinen hippu, joka sai muotonsa ja löytöpäivämääränsä perusteella nimen ”Paholaisen korva”. Taikauskoisten mielestä perjantai 13. päivä, täysikuun aika ja kolmen pahan onnen kuutosen painoinen hippu pitää mitä pikimmin sulattaa ja siten hävittää. Tiedossa ei ole hävitettiinkö se, mutta valokuva siitä ainakin otettiin. Suuren kokonsa vuoksi möhkäle joutui seulassa jättekivien joukkoon, mutta tarkkasilmäinen työntekijä huomasi sen. Häntä joku kiitti, joku kirosi.

Kultahippu Jakutiasta. Nimeksi annettu ”Lenan pylväs” viittaa

Lena-joen rantamailla kansallispuistossa sijaitseviin kuuluisiin pylväskiviin, pilareihin, jotka ovat jokiristeilyjen suosittu kohde

Paholaisen korva

Kun tarkastellaan Venäjän huuhtontakullan tuotantoa koko sen historian ajan 1800-luvun alkupuolelta alkaen nykypäivään asti, nousee Jakutia Venäjän suurimmaksi huuhtontakullan tuottajaksi. Neljäsosa Venäjän huuhtontakullasta on tullut Jakutiasta. Olen tarkastellut tsaari-Venäjän aikaista kullankaivua Lena-joella ja yleisemminkin Siperian ja Kaukoidän 1800-luvun kullankaivua artikkelissani ”Kullankaivu tsaari-Venäjällä”, Mineralia 1/2020.

4300 kilometriä pitkän Lena-joen vesistö alkaa Baikal-järven länsipuolelta ja laskee Pohjoiseen jäämereen laajana suistoalueena Pohjoiseen jäämeren Laptevin mereen

Lena-joen historiaan kuuluu Bodaibon kultakenttien kullankaivajiin 1912 kohdistunut massamurha, jossa kuoli puolessa tunnissa sotilaiden ampumana 270 aseetonta kullankaivajaa. Tätä tapahtumaa olen kuvannut Prospäkkäri-lehden 1/2020 artikkelissani. Se löytyy myös Kultahippu.fi-sivustolta.

Myös Neuvostoliiton aikana Jakutia oli Venäjän tuottoisimpia irtokullan tuottajia itäisen naapurinsa Magadanin ohella. Jakutian tuotantomääristä esimerkkinä, että vuonna 1975 saatiin huuhdontakultaa 36,5 tonnia ja kalliokultaa 7,4 tonnia. Erityisenä selityksenä huuhdontakullan määrän kasvuun selitettiin, että huuhtonnan käyttöön oli hankittu amerikkalaisia katerpillareita sadan kappaleen erissä. Luvuista näkyy, kuinka tärkeä oli nimenomaan jokiuomien huuhdontakulta, vaikka Jakutia on tunnettu myös kultakaivoksista.

Lena-joen vesistöön kuuluva Aldanin alue on nykyään rikkain kulta-alue. Sitä on kutsuttu Venäjän Klondikeksi. Aldanin vesistö sijaitsee Jakutskista etelään ja itään.

Jakutian ja Magadanin nykyinen kullankaivu tapahtuu pääasiassa ruoppaajilla

Tulilintu pudotti Jakutian kullan

Jakutialaisen muinaisen tarinan mukainen, mutta muutenkin venäläiseen kansanperinteeseen kuuluva taianomainen tulilintu lensi Jakutian yllä ja pudotti kultaiset höyhenensä. Maahan pudotessaan ne muodostivat kultapitoisia vyöhykkeitä Jakutian maaperälle. Kultapitoiset alueet ovat kartalla todellakin vyöhykkeinä ikään kuin ne olisi taivaalta lentäen pudotettu. Poikkeuksellisen suuren tulilinnun höyhenpuku loisti punaisena, oranssina ja keltaisena nuotion tavoin. Egyptiläisessä mytologiassa vastaavaa tulilintua kutsutaan feeniks-linnuksi.

Tulilinnun kaltainen tarina kerrotaan myös Kuolan niemimaan maaperän ainutlaatuisen monipuolisen mineraalikokonaisuuden synnystä. Siellä kerrotaan, kuinka aikojen alussa luotiin maapalloa. Yhtenä päivänä luotiin meret, järvet ja joet. Toisena päivänä kasvillisuus jne. Eräänä päivänä oli vuorossa mineraalien jakaminen ympäri maapalloa. Luojalla oli lentäessään selässä säkissä kaikki mineraalit, mutta sattui niin, että Kuolan yläpuolella painavaan säkkiin tuli reikä ja sinne putosi tunnetun venäläisen kemistin luoma Mendelejevin alkuainejärjestelmän lähes koko kirjo.

Magadanin kullankaivu

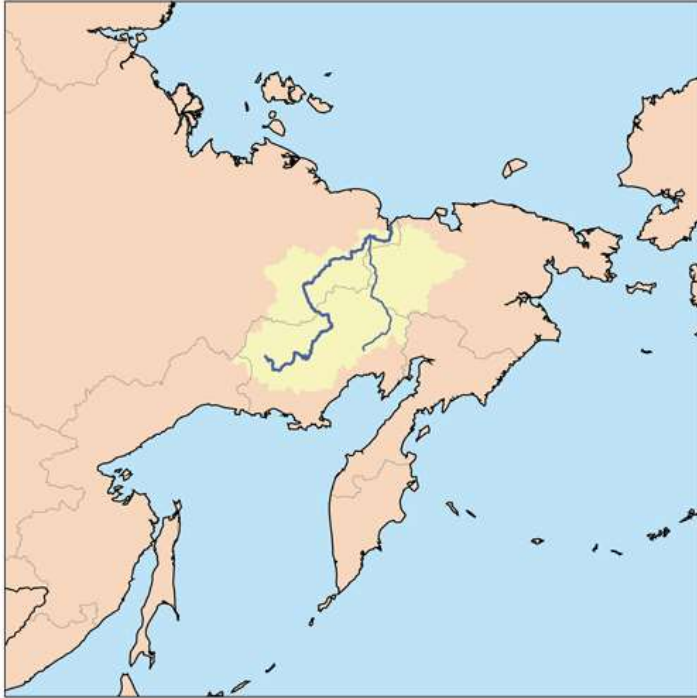
Magadan sijaitsee Jakutian itäpuolella, Tšukotka pohjoispuolella.

Vuonna 2016 oli Magadanissa kullan kaivulisenssi 117 yhtiöllä. Niistä 96 harjoitti kullanhuuhdonta. Vuosituotanto oli 30 tonnia kultaa. Magadanin suurin tiedossa oleva isommuus on vuodelta 1961. Sen paino oli 14 kiloa ja sai nimen ”Kultajättiläinen”.

Pahamaineinen Kolyman alue

Jakutian ja Magadanin yhteinen keskeinen kullankaivualue on alueiden läpi virtaavan Kolyma-joen vesistö. Kolyma-joki saa alkunsa Magadanin alueelta, mutta koukkaa sitten länteen Jakutian puolelle ja laskee Pohjoiseen jäämereen Tšerskin kaupungin alapuolella. Kolyma-joen kullan löysi 1917 geologi Juri Bilibin, jonka kunniaksi perustettiin Tšukotkan puolelle Bilibinon kaupunki, jonka erikoisuus on maailman pohjoisin ydinvoimala.

Kolyman huuhdontakullankaivun valmistelut alkoivat 1928 rakentamalla tarvittavaa infrastruktuuria alueelle. Kullankaivutukikohdasta syntyi Magadanin alueen pääkaupunki Magadan. Kun tieto kullan löytymisestä levisi, alueelle virtasi valtiovallan kontrolloimattomia kullan etsijöitä ja kullankaivajia. Syntyi tappeluja ja ryöstöjä kilpailtaessa parhaimmista paikoista. Näinhän kävi muissakin kultaryntäyksissä Venäjällä ja muualla maailmalla.

Kolyma-joen vesistö vaalennetulla taustalla. Tšerskin kaupunki sijaitsee pohjoisessa kahden päähaaran yhtymäkohdan ala- eli pohjoispuolella

Siperia oli jo tsaarien aikaan poliittisten vankien karkotuspaikka. Sinne joutui tunnettuja tsaarinvallan kritisoijia, kuten kirjailijat Aleksandr Puškin ja Fjodor Dostojevski. Poliittisista syistä sinne joutui myös mm. myös Suomen tuleva presidentti Svinhufvud sekä vakivaltarikollisia, mm. puukkojunkkarien Matti Haapoja.

Tsaari-aikaan karkotuspaikat olivat Sahalinilla ja Länsi-Siperiassa, mutta Neuvostoliiton aikana tulivat käyttöön myös itäisen Siperian Kolyma-joen alue, joista oli löydetty rikkaat tina- ja kultaesiintymät. Sinne tarvittiin työvoimaa. Josif Stalin jatkoi tsaarien vankileiriperinnettä luomalla Aleksander Solženitsin vankileirien saaristoksi nimeämän järjestelmän. Nimitys tulee siitä, että leirejä oli ympäri Venäjää ja ne elivät omaa, normaalielämästä eristettyä elämää niin kuin saaristossa.

Virallisemmin sitä kutsuttiin GULAG-järjestelmäksi. Lyhenne tulee järjestelmää hallinnoineen viraston venäjänkielisestä ”Rangaistus- ja leiriasioiden keskusviraston” nimestä. Osa oli poliittisia vankeja ja osa väkivaltarikollisia. Jälkimmäiset pääsivät kurinpitoon sopivien kykyjensä perusteella vartiointitehtäviin. Kolyman vankileirien ylläpitäjäyritys ja kullankaivuyritys Dalstroj, oli suoraan valtiollisen poliisin NKVD:n alainen. Sillä oli kaksinainen tehtävä. Rangaistustehtävän lisäksi sen piti tuottaa kullan tuotannosta taloudellista tulosta. Tämä kaksoistehtävä oli vankien kannalta inhimillisesti hirvittävä yhdistelmä. Toisen maailmansodan alla 1939 oli Kolyamalla pakkotyövankeja yli 160 000. Kultaa tuotettiin 66 000 kiloa.

Kolyman alue oli vankityöleireille sopiva, koska siellä tarvittiin kaivostöihin työvoimaa ja pakeneminen kaukaisesta erämaasta oli jokseenkin mahdotonta. Alue oli tiettemien taipaleiden takana ja siellä asui vähän ihmisissä, pääasiassa vain alkuperäiskansoja jakuutteja, jukagiireja, evenkejä ja eveenejä.

Mefistofeles-hippu on luonnon muovaamaa kuvanveistotaidetta. Hippu painaa 20,25 grammaa. Se löytyi Kolyma-joelta 1944. Sijoitettu Kremlin aarrekammioon Moskovaan

Luiden tie

Alueelle ryhdyttiin 1931 rakentamaan tietä kullankaivua varten pääasiassa vankityövoimalla. Vasta 1956 lopullisesti valmistunutta Jakutiasta Magadaniin Kolyman alueen läpi kulkevaa, osin nykyisinkin vain talvisin liikennöitävää tietä on kutsuttu ”luiden tieksi”. Pituutta sillä on 2000 km. Kun kullankaivajat 1980-luvulla laajensivat kaivualueitaan tien ympäristöön, löytyi 1930–40 luvuilla kuolleitten ja tapettujen luita ja luoteja tien ympäristöstä.

Ville Ropposen ja Ville-Juhani Sutisen 2019 julkaistu kirja on saanut nimen ”Luiden tie – Gulagin jäljillä”, vaikka kirjassa tarkastellaan laajemminkin gulagien historiaa.

Kolymalla oli Stalinin aikaan noin sata pakkotyöleiriä eli gulagia. Vangit työskentelivät kullankaivussa ja tinakaivoksissa sekä niihin liittyvissä tienrakennus- ja muissa töissä. Vologdalainen toimittaja, poliittinen vanki Varlam Šalamov kirjoitti omista vankivuosistaan 1937–1951 kirjan ”Kolyman kertomuksia”. Teos ilmestyi suomeksi 1991 Ulla Heinon kääntämänä. Vuonna 2007 valmistui hänen elämäkertansa ja muihin teoksiinsa perustuva 12-osainen TV-sarja ”Leninin testamentti”, joka esitettiin Suomessakin 2010. Myös Solženitsyn kirjoitti Kolymasta Vankileirien saaristo –kirjassaan.

Šalamov kirjoittaa ”Siinä mitättömässä lihaskerroksessa, joka vielä peitti luitamme ja jonka ansiosta vielä saatoimme elää, liikkua ja hengittää ja jopa sahata puita ja lapioida kiviä ja hiekkaa työntökärryihin ja jopa työntää niitä kärryjä kultakaivoksen loputonta puuramppia pitkin – tuossa lihaskerroksessa oli vain kiukkua, joka on pitkäaikaisin inhimillisistä tunteista.”

Leirit lakkautettiin lopullisesti vasta Hruštšovin tultua valtaan 1956. On arvioitu, että Kolyman leireillä 1932–55 kuoli 130 000 kylmään, tauteihin ja ankaraan työhön, ja 3000-5000 ammuttiin rangaistuksena. Kolyman leireillä arvioitiin olleen tuona 20-vuoden ajanjaksona yhteensä miljoona vankia. Kolyman leireistä osa lakkautettiin 1952 ja loputkin 1954 Stalinin kuoleman jälkeen.

Vankileiriläisiä Kolyman "luiden tien" rakennustyössä

Myös suomensukuisia Kolyman kullankaivussa

Eräällä Jakutian matkallani, ilmeisesti oli vuosi 1996, yhdessä maaherra Hannele Pokan kanssa meillä oli mahdollisuus tavata Jakutskissa sinne 1930-luvulla, yli 60 vuotta aiemmin karkotettuja Karjalan ja Inkerinmaan inkerinsuomalaisia, jotka oli karkotettu "kansanhollisina". Jotkut vanhimmat puhkesivat ilosta itkuun, kun ensimmäisen kerran sitten 1930-luvun lopun saivat tavata "oikeita suomalaisia". Vielä 1990-luvulla suomalaiset vieraat olivat harvinaisia Jakutiassa.

Osa heistä oli hyvin iäkkäitä lapsena karkotettuja. Osa oli karkotettujen vanhempien vasta Jakutiassa syntyneitä jälkeläisiä, mutta jotka vielä muistivat, miten kansanvihollisen maine heijastui vielä Stalinin kuoleman jälkeenkin. Oli vaikeuksia saada työtä esimerkiksi opettajana, vaikka oli saanut koulutuksen. Osa osasi vielä vanhahtavaa suomen tai karjalan kieltä.

He kertoivat, miten Kolyma-joelle karkotetut kullankaivajina työskennelleet joutuivat asumaan jokitörmään ikiroutaan kaivetuissa luolissa. Asuinolot olivat kamalat. Myönteisinä, hirtehisenä piirteenä he kuvasivat, että niissä oli talvella kuitenkin ulkoilman 50–60 miinusastetta lämpimämpää, vain muutama aste pakkasta. Oli hyvin kosteaa, kun ihmiset lämmöllään kostuttivat jäisiä siniä. Myönteistä oli myös se, että kesällä luolat olivat erinomaisen viileitä ja suojassa sääskiltä, kun ulkona saattoi olla plus 30 astetta. Kesällä kaivettiin hakuilla ja lapioilla kultaa, talvet työskenneltiin tinakaivoksessa. Kuolleisuus oli suuri.

Evenkeille kulta oli kuoleman merkki, mutta kuitenkin sitä kaivettiin

Vierailin poroyhteistyön merkeissä Kolyma-joen alajuoksulla Tšerskin kaupungista itään, lähellä Tšukotkan rajaa evenkien poronhoitajaperheiden luona tundralla. Tiesin alueen kullankaivuhistoriaa ja olin tietysti utelias kyselemään harjoitetaanko salakullankaivua pienemmillä puroilla, joihin virallinen kullankaivu ei yltänyt. Eivät tietenkään tunnustaneet ulkomaalaiselle, mutta kuitenkin näytettiin lasipurkissa pienehköjä hippuja, jotka olivat ”saaneet jostakin”.

Sattumoisin tapasin samoja evenkejä jokunen vuosi myöhemmin Jakutskissa Jakutian Ysuah-kesäjuhliissa. Illan istujaisten jossakin vaiheessa he avautuivat kertomaan, että kyllähän niitä sivupuroja on laittomasti koluttu porojen paimentamisen ohessa. Oli myös kertomuksia, että oli isommuksiakin löytynyt, mutta niillä ei myynnissä ollut erityistä arvoa, vaan menivät maailmanmarkkinahintaan sulatukseen. Laittoman kullan ostajia oli ja kulta päätyi Kiinaan.

Samanlaiseen tapahtuneeseen, mutta salattuun kullankaivuun olen törmännyt muuallakin Venäjällä. Ulkomaalaisille kertominen oli vieläkin suurempi kynnys. Kulta ja muut ”strategiset mineraalit” olivat valtiovallan erityisessä suojeluksessa ja niiden luvaton hyödyntäminen eli hyvin ankarasti rangaistu teko.

Evenki-poronhoitajat kertoivat tundralla, että heidän perinneuskomusten mukaan kulta on kuoleman merkki. Sen vuoksi sen kaivamiseen ja käyttämiseen varsinkin vanhempi väki suhtautui kielteisesti. Venäläisten uskontokarttojen mukaan tuo Venäjän syrjäisimpiin kuuluva alue onkin luonnonuskontojen harjoittamisen keskeisimpiä alueita koko Venäjällä. Epäluulo kultaa kohtaan on yleistä pohjoisten alkuperäiskansojen keskuudessa. Hopeaan suhtaudutaan suopeammin.

Toimittaja Jussi Konttisen kertomaa

Vuonna 2019 ilmestyneessä kirjassaan ”Siperia” Konttinen kertoo parin vuoden takaisesta käynnistään Kolymassa. Hän kertoo kullankaivulla rikastuneesta venäläisestä miljonääristä Aleksandr Basanskista pienessä Palatkan taajamassa. Hänen vuositulonsa olivat 17 miljoonaa euroa. Hän on rakennuttanut varoillaan kylänsä infrastruktuurin moderniksi. Paikallis-TV:n arvontoihin hän lahjoittaa uusia länsiautoja palkinnoiksi. Kertomus vahvistaa, miten suurimittaista ja kannattavaa koneellista kullankaivua alueella edelleen harjoitetaan. Tuskin hän lapiota itse käyttää, vaan on venäläisittäin tyypillisen jättimäisen kullankaivufirman omistaja. Humaani sellainen.

Vertailukohtana tulee mieleen Lapin lääninhallituksen kanssa yhteistyötä tehnyt Tšukotkan maaherra, öljymiljardööri Roman Abramovitš. Hän toimiessaan naapurialueen Tšukotkan kuvernöörinä 2000–2008 rakenteli omalla rahallaan kouluja, lastentarhoja, uimahalleja ja muuta, jota rutiköyhän alueen budjetilla ei olisi kyetty rakentamaan. Abramovitš oli myös Kolyman Basanskille esikuvana. Venäjällä rikkaudet halutaan näyttää ulospäin ja siihen liittyy rikkauksien jakaminen hyväntekeväisyyteen ja julkisiin palveluihin.

Kirjansa toisessa kohdassa Konttinen kertoo ränsistyneen kylän asukista, joka kauhakuormaajan, puskutraktorin ja huuhdontalaitteen avulla tienaa hyvin kullankaivusta kesäisin. Konttisen mukaan kylä muutenkin herää keväällä eloon, kun sinne saapuu satoja kultayhtiöiden palkollisia muualta Venäjältä, Ukrainasta, Moldovasta ja Uzbekistanista. He raatavat lumettoman puolen vuoden ajan 12 tunnin päiviä aivan niin kuin vangit gulagissa. Palkka on lyhyellä kaivukaudella kuitenkin erinomaisen hyvä, jolla muun ajan vuodesta elää ruhtinaallisesti.

Magadan on ollut hyvin aktiivinen pyrkimyksissä sallia Venäjällä yksityishenkilöiden kullankaivu. Siellä on ryhdytty järjestämään myös kullanhuuhdontakilpailuja ja muita kullankaivutapahtumia Lapin tapaan. Kertomansa mukaan edellä kertomani heidän käyntinsä Tankavaaran kisoissa antoi idean omista huuhdontakisoista. Edellä mainittu kullankaivaja Basanski on merkittävä sponsori Magadanin yleisvenäläisissä kullanhuuhdontakisoissa, mikä mahdollisti jopa 15 000 dollarin palkinnon voittajalle, 10 000 dollaria seuraavalle jne. Näitä olen tarkemmin kuvannut tämän kirjoitussarjan toisessa artikkelissa ”Yksityishenkilöiden kullankaivu Venäjällä”. Se löytyy Kultahippu.fi -sivustoilta.